

Adatok a hírlaptári állomány kialakulásának történetéhez 1884-től 1914-ig

ILLY ÉS KATALIN

A Hírlaptár gyarapítási feladatai és a gyarapítás módja

A tömegsajtó magyarországi kialakulása majd egy évszázaddal megelőzte a Széchényi Könyvtár, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum első, kifejezetten periodikák gyűjtésére hivatott részlegének, a Hírlaptárnak — eredeti nevén: Hírlapkönyvtárnak — létrejöttét. Az a tény, hogy a Hírlaptár létrehozatala ilyen sokáig váratott magára, komoly nehézségek elé állította az 1884-ben megszervezett intézményt és annak munkatársait. Az új intézmény állománya rendkívül hiányos volt s a hiányzó címek, évfolyamok, számok utólagos beszerzése nagy gondot okozott a Hírlaptár munkatársainak nemcsak az első években, hanem később is. A hírlaptári munkában mindig egyforma figyelmet kellett szentelni a kurrens és az inkurrens gyarapításra, sőt a pótlások lebonyolítása sokszor több időt és munkaerőt vett igénybe, mint a kurrens periodikák beszerzése, ami elsősorban a kurrens kötelespéldányok nyilvántartását és adminisztrálását jelentette.

A Széchényi Könyvtár természetesen már az önálló, illetve külön Hírlaptár megalakulása, tehát 1884 előtt is gyűjtötte a periodikákat, elsősorban a kötelespéldányként érkező hazai anyagot. Az 1848. évi XVIII. tc. rendelkezései szerint a többi sajtótermékkel együtt egy-egy példányban a periodikákat is be kellett szolgáltatni a Széchényi Könyvtár számára, de már az 1848-as törvényt megelőzően is több rendelet intézkedett a Széchényi Könyvtárat illető kötelespéldányokról.¹ E rendelkezések alapján a Széchényi Könyvtár periodikum jellegű kötelespéldányokat is kapott, minthogy azonban a 19. század első felében a periodikák még leginkább nyolcadrét alakúak, ritkábban negyedréteűek voltak, kezelésük nem különbözött lényegesen a könyvektől; a könyvekkel együtt érkeztek be és a könyvek között is kaptak helyet a raktárban.

Nagyformátumú hazai periodikum az 1848-as forradalom előtti években még nagyon kevés volt; a szabadságharc után azonban a kettedrét alakú hírlapok száma megnövekszik, a kiegyezést követő években pedig számuk ugrásszerűen emelkedik.² Ettől kezdve már olyan teher a könyvtárnak a periodikák beküldé-

1. TÓTH András: *A kötelespéldány szolgáltatás története Magyarországon*. Bp. 1964. 91 l. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár Kiadványai 12.)

A kötelespéldány-szolgáltatás jogi szabályozására vonatkozó minden adat ebből a műből való.

2. A hírlapok és folyóiratok száma 1848—1849-ben és átmeneti csökkenés után 1867-ben is 80, 1877 elején 414, 1910-ig 1600-ra emelkedett.

Közli: *A könyv és a könyvtár a magyar társadalom életében 1849—1945-ig*. Bp. 1970.

sének ellenőrzése és kezelése, hogy ezt a kis létszám és a korlátozott raktári viszonyok között nem tudta vállalni. A Széchényi Könyvtárban uralkodó, 1884-et megelőző áldatlan viszonyokról SZINNYEI József, a Hírlapkönyvtár őre számol be *A Magyar Nemzeti Múzeum Múltja és Jelene* (1902) című kötetben megjelent cikkében, melyben azt is megemlíti, hogy még a nagyobb fővárosi könyvtárak is kiselejtezték a hírlapokat, vagy olyan helyen raktározták, ami nem biztosította fennmaradásukat és használatukat. A periodika-gyűjtemények mostoha helyzete eredményezte, hogy amikor SZINNYEI 1872-ben az 1848-as forradalom hírlapjait kereste a Széchényi Könyvtárban, alig talált egy-kettőt. Ezt írja a *Reform* 1872. június 2-i, vasárnapi számában: „... azt tapasztaltam, hogy azon korbéli hírlapirodalom megírásához legnevezetesebb könyvtárunkban, mely egyszersmind országos is, csak igen kevés hírlap áll rendelkezésemre.” Ebben a cikkben szól arról is, hogy a többi nagykönyvtárban sem volt különb a helyzet. Az erdélyi múzeumi könyvtárban csaknem a teljes erdélyi magyar sajtó megvan és magyarországi lapokban is elég gazdag, de a román és német nyelvű lapok gyűjtésére kisebb gondot fordítanak. Az Egyetemi Könyvtár hírlapállománya ugyan jó állapotban van, de az egész hírlaptermésnek csak kb. 10%-át teszi. Az Akadémiai Könyvtár főleg a tudományos folyóiratokat gyűjti, a hírlapoknak nem viselik gondját.³

Feltétlenül időszerű intézkedése volt tehát TREFORT Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszternek az, hogy egy bizottságot hozott létre, melynek feladata a Hírlapkönyvtár megteremtése volt. A bizottság 1884. június 30-án hozta meg döntését, melyet TREFORT intézkedése követett: július 2-án elrendelte az „Országos Hírlapkönyvtár” felállítását. A Hírlapkönyvtár feladatává tette a miniszter a magyarországi és a külföldön megjelent magyar nyelvű és magyar vonatkozású periodikák gyűjtését, a címek és a számok tekintetében minél nagyobb teljességre törekedve. A június 30-i megbeszélésen megállapították, hogy a legtöbb hírlapot a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára őrzi, ez legyen tehát az alapja az Országos Hírlapkönyvtárnak. A miniszter július 2-án kiadott rendelete arról is intézkedett, hogy az Egyetemi Könyvtár és az Akadémiai Könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adja át azokat a magyarországi folyóiratait, amelyek ott hiányoznak. Az Egyetemi Könyvtár 165 magyar és 122 idegen nyelvű periodikát adott át.⁴

A SZINNYEI József vezetése alatt megalakult új intézmény, amely eleinte a Nemzeti Múzeum önálló osztályaként, 1889-től azonban már mint a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának egyik részlege működött, kezdetől fogva anyagi és személyi gondokkal küzdött. E nehézségek ellenére sikerült SZINNYEI Józsefnek a Hírlapkönyvtár megszervezésével egy olyan gyűjtemény alapját megvetnie, amely ma is egyik büszkesége nemzeti könyvtárunknak és szinte kimeríthetetlen forrásanyaga a tudományos kutatásnak.⁵

A hírlaptári állomány gyarapodásának módjai lényegileg mindig azonosak

3. SZINNYEI József: *A mi hírlapjaink.* = *Reform.* 1872. jún. 2.

4. VÉRTÉSSY MIKLÓS: *Az Egyetemi Könyvtár a kapitalizmus kibontakozása korában.* = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IV.* 1968. 159. l.

5. A Hírlaptár kialakulásának történetéről l.:

KERESZTY István: *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Hírlaposztálya.* = *Magyar Könyvszemle.* 1895. 235–249. l., SZINNYEI József: *A hírlap-könyvtár.* = *A MNM múltja és jelene.* Bp. 1902. 49–53. l. DEZSÉNYI Béla: *Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára.* Klny. az OSZK Évkönyvből.

voltak, csak jelentőségük változott a különböző korszakokban; hol az egyik, hol a másik forma dominált. A kurrens hazai periodikák elsősorban a kötelespéldány-szolgáltatás útján kerültek a Hírlaptár állományába. Az inkurrens anyag az alapítást követő években főleg ajándékozás és más intézményektől — időnként a Könyvtár más osztályaitól — való áttétel útján gyarapodott. A vétel az összes gyarapodáshoz, de főként a szükségletehez képest elenyésző volt az egész tárgyalt időszakban, mégis nagy fontosságú, mert jelzi és jellemzi a tudatos gyarapítást és befolyásolja az állomány összetételét.

Kötelespéldány

A legnagyobb mennyiségű anyag természetszerűleg kötelespéldány-szolgáltatás útján érkezett a Könyvtárba. Az alapító SZÉCHÉNYI Ferencnek, a királyi elhatározással jóváhagyott alapítólevélben kifejezett kívánságára hivatkozva a kancellária már 1802. december 28-án úgy rendelkezett, hogy minden Magyarországon megjelent „hungaricum”-ból — a korábbi rendelkezések értelmében a Helytartótanácshoz beküldött két, és az Egyetemi Könyvtárnak juttatott egy példányon kívül — egy további kötelespéldányt a Széchényi Könyvtárnak is be kell szolgáltatni. A Helytartótanács 1804-ben, éppen SZÉCHÉNYI Ferencnek e tárgyban beadott panaszára részletesen is szabályozta a magyarországi kötelespéldány-szolgáltatás rendjét, majd 1807-ben ezt a rendelkezését azzal egészítette ki, hogy az a hírlapokra és folyóiratokra is vonatkozik. Az 1848-as sajtótörvény csak a Nemzeti Múzeumot, illetve annak könyvtárát ismerte el kötelespéldányra jogosultnak. A szabadságharc bukása után az abszolút kormányzat 1851-ben felújította a nemzeti könyvtár kötelespéldány-jogát, majd 1867-ben az igazságügyminiszter újra életbe léptette az 1848-as sajtótörvényt. ZICHY Jenő muzeológus és régész 1893-ban tett javaslatot a képviselőházban egy új kötelespéldány-törvény kidolgozására, de a tervezetet csak 1896 elején terjesztette a vallás- és közoktatásügyi miniszter a képviselőház elé. A módosított javaslatot 1897. június 26-án tárgyalta ismét a képviselőház és ezt el is fogadta. Az 1897. évi XLI. törvénycikk rendelkezései 1918-ig maradtak érvényben.

A kötelespéldányok beszolgáltatását jogszabályok rendelték el, de a könyvtárra hárult az a feladat, hogy a jogainak érvényt szerezzen. Ez pedig részben a rendelkezések hiányosságai, másrészt a nyomdák mindenkori hanyagsága miatt nem ment zökkenőmentesen.

A könyvtár — kevés munkatársával — nem tudta a beérkezett kötelespéldányokat elég gyorsan feldolgozni, s így nem tudta számba venni a hiányokat sem. Ezért azután ezek reklamálása is már csak elkésve történhetett meg, s a későn észlelt hiány pótlásáról igen sokszor már egyéb úton sem lehetett gondoskodni.

A Helytartótanácsnak az előbbieken említett 1804. évi rendelete a nyomdákat tette felelőssé a kötelespéldányok beszolgáltatásáért, sőt a cenzori engedély kiadását is a beszolgáltatás végrehajtásától tette függővé. A nyomdáknak ez a felelőssége a későbbiekben is megmaradt (kivéve azt az esetet, ha egy hazai kiadású termék külföldi nyomdában készült, ekkor a kiadó kötelessége volt a beszolgáltatás. 1897. XLI. tc. 1 §.), de a nyomdák működéséről, illetve a különböző sajtótermékek megjelenéséről a könyvtár nem mindig szerzett tudomást.

Ezt bizonyítja az a jelentés, melyet MAJLÁTH Béla, a könyvtár akkori vezetője 1883. június 1-én terjesztett a múzeum igazgatója elé.

A jelentés sajnos hiányos, mert impurum lévén nincsenek csatolva a mellékletek. A könyvtárnak 294 nyomdáról van tudomása, olvasható a jelentésben, holott az 1883-as Magyar Nyomdászok Évkönyve 326 nyomdát tüntet fel. A 294 nyomda közül 66 nem működik, összesen tehát 228 működő nyomdát ismer a könyvtár; 30 fővárosi és 72 vidéki nyomda küldi be rendszeresen termékeit, 1 fővárosi és 46 vidéki nyomda csak újságokat küld be, és azt is hiányosan. 12 fővárosi, 107 vidéki és 26 horvátországi nyomda van, amely egyáltalán semmit sem küld be a könyvtárba, vagy nem is működik. Tudnak még az ország területén 27 fővárosi és 379 vidéki ún. „amerikai sajtóról”, ezek termékeit azonban a könyvtár nem ismeri. Általános tapasztalat — írja MAJLÁTH —, hogy a fővárosi nagyobb lapokat kivéve a többi nagyon hiányosan vagy egyáltalán nem kerül be a könyvtárba. MAJLÁTH Béla szerint valamit segítené a helyzeten, ha a miniszter utasítaná az alispánokat, hogy a megyéjük területén működő nyomdák számát és termékeik címét félévente közöljék a könyvtárral, ez lehetővé tenné, hogy a könyvtár reklamálhasson.⁶

A kötelepéldány-beszolgáltatás megkönnyítését célozta a közmunka- és közlekedésügyi m. kir. miniszter 1882-ben kelt rendelete is, amely portómenteséget biztosított a sajtótermékeknek.⁷

A Széchenyi Könyvtárban található periodikákról — legalább szám szerint — MAJLÁTH Bélának egy másik jelentéséből szerezhetünk tudomást. Ezt a jelentést MAJLÁTH 1884. június 28-án intézte PULSZKY Ferenchez, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójához, a Hírlapkönyvtár felállítása tárgyában.

MAJLÁTH jelentése többek között a következőket tartalmazza: „... a megbízásnak megfelelően a hírlapokat címenként, kötetszám és évfolyamok szerint egybe állítottam, még pedig a bekötött és már betű rendben felállított hírlapokat melyek czim szerinti száma 925 kötet száma pedig 5.312... a kötésre előkészített, de még kötetlen hírlapokat, ezek czime 465 kötet száma 636; ... 1848/9-ik évi hírlapok és folyó iratok, melyek mint történelmi anyag, az ezen időre vonatkozó egyéb iratokkal külön őriztetik, v. a közönség használatára nem adatnak ki, s csak egyes esetekben kivételesen adatnak ki egyesek betekintésére igazgatósági engedély mellett. Ezek czim száma 82, kötet száma 96, összesen van tehát a magyar nemzeti múzeum könyvtárában 1.184 féle hírlap, 6.044 kötet számmal.”⁸

6. OSZK irattár 119/1883.

7. „Feltétlenül portómentes polgári vagy katonai hatóságok által egyes magán üzletekben rendelt nyomtatványok, ha rendelő hatóságoknak a posta útján küldetnek meg, egyenként húsz kilogramm súlyt meg nem haladják, érték nyilváníttással ellátva nincsenek és úgy a göngyöleten, mint a szállító levelen mint „hivatalos felszólításra portómentes” jelöltetnek meg, portó mentesen kezelendők.” OSZK irattár 46/1883.

Ugyenerre a kérdésre vonatkozik OSZK irattár 95/1889.

8. OSZK irattár 87/1884.

Sajnálatos, hogy ez a jelentés is csak impurum, így a mellékletei ennek is hiányoznak, pedig a szövegből kivehető, hogy a mellékletek felsorolták a periodikákat cím szerint is. Ugyanez a jelentés tartalmazza MAJLÁTH Béla javaslatait is, melyeket mint a Hírlapkönyvtár létrehozására felállított bizottság egyik tagja a három nagykönyvtár anyagának összeolvasztására, a jövő elhelyezésére, a személyzet létszámára és foglalkoztatására, a nyilvántartásokra és a tulajdonviszonyok rendezésére tesz.

Ez volt tehát az az állomány, mely a Hírlapkönyvtár alapját képezte a Széchényi Könyvtárban. MAJLÁTH ugyanebben a felterjesztésében annak a véleményének is hangot ad, hogy „úgy a hírlapok számánál, mint rendezettségénél fogva indokolva van a múzeumi hírlap gyűjteményt törzs alapul venni, s a már két közkönyvtár anyát (sic!) a múzeumi hírlap gyűjteménybe beosztva a Széchényi országos könyvtárba bekebelezni.”

A létrehozott új intézmény természetesen ugyanazokkal a nehézségekkel küszködött, melyeket a könyvtár sem tudott eddig megoldani, bár SZINNYEI József, a Hírlapkönyvtár öre óriási erőfeszítéseket tett az anyag teljessé tételére. A munkában két napidíjas és egy szolga volt segítségére.⁹

A kötelespéldány-törvények és rendeletek a beszolgáltatás módjáról is rendelkeztek. 1897 előtt számonként érkeztek be az újságok és a folyóiratok. Nagy munkát jelentett a kislétszámú Hírlaptárnak a számonként beérkező kötelespéldányok ellenőrzése, ezért SZINNYEI körlevélben szőlította fel a nyomdákat, hogy termékeiket negyedévenként vagy évenként küldjék be. Ez nagyobb gondoskodást igényelt volna a nyomdák részéről, következésképpen a beküldött anyag mennyisége visszaesett. Minthogy hivatalos úton nem tudott SZINNYEI eredményt elérni, személyesen kereste fel az ország összes lapnyomdáját és figyelmeztette azokat a beszolgáltatás fontosságára. Három útja — 1885. augusztustól októberig, 1886. júliustól augusztusig és 1887. júliustól októberig — némi eredménnyel járt, mert a beszolgáltatott anyag mennyisége átmenetileg emelkedett.¹⁰

A külföldön megjelenő magyar nyelvű újságok is nagyon hiányosak, minthogy beszolgáltatásukra még a Monarchia területére vonatkozóan sem volt semmiféle rendelkezés, előfizetni pedig nem tudott a könyvtár. Ezért csak arra szorítkozhatott, hogy felkerlte a magyar nyelvű újságok szerkesztőit a beszolgáltatásra, hazafias érzésükre hivatkozva, mint a *Bécsi Magyar Újság* esetében történt 1883-ban.¹¹

A Hírlaptár nehézségeit csak növelte, hogy a nyomdák termékeiket a múlt század végéig érvényben volt rendelkezések szerint nem közvetlenül, hanem más hatóságok útján szolgáltatták be a kötelespéldányra jogosított könyvtáraknak; s így a Hírlaptár az anyagot sok esetben késedelmesen és hiányosan kapta meg. Az 1804-es helytartótanácsi rendelet értelmében a nyomda a kerületi tanulmányi igazgató útján a helytartótanácsához köteles beküldeni a termékeit, hogy a cenzori engedélyt elnyerje. Az 1852-es sajtórendelet úgy rendelkezett, hogy közvetlenül a könyvtárakhoz kell beküldeni a kötelespéldányt, de az 1867-es igazságügyminiszteri rendelet ismét csak a helyi hatóságot jelölte meg címzettként.¹² SZINNYEI egyik 1889-ben kelt felirata¹³ azt javasolja, hogy a főügyészségtől kérjék be inkább az oda beküldött újságokat, mert a főügyészség gyűjteménye teljesebb, mint a polgármesteri hivataloké, ahonnan addig a kötelespéldányt kapta a könyvtár. A könyvtárhoz való közvetlen beszolgáltatást szorgalmazta egy másik felirat is, mely 1893-ban kelt, magyarázatul azt hozza fel, hogy így

9. KERESZTY I. M.

10. SZINNYEI József: *A hírlap-könyvtár*

11. OSZK irattár 144/1883.

12. TÓTH András I. M.

13. OSZK irattár 112/1889.

idejében lehet reklamálni.¹⁴ A vitára az 1897-es kötelespéldány-törvény tett pontot, amennyiben elrendelte, hogy a nyomdák a termékeiket ezután közvetlenül a könyvtáraknak küldjék meg.

Ez a törvény megteremtette a jogi alapot a beszolgáltatás rendezéséhez, de nem oldotta meg egycsapásra a nehézségeket. Leglényegesebb intézkedése az volt, hogy törvényes eljárás során kiszabott pénzbüntetést helyezett kilátásba a beszolgáltatás elmulasztása esetére. A többi intézkedése a már előzőleg kiadott számos törvényre és rendeletre épült. Továbbra is a könyvtára hárult a feladat, hogy a törvénynek érvényt szerezzen.

A könyvtár két körlevélben tájékoztatta a nyomdákat a beszolgáltatás új módjáról. Az egyik körlevél a beszolgáltatás idejére vonatkozott, eszerint a periodikákat negyedévenként összegyűjtve kell a Hírlaptárnak megküldeni, kivéve a napilapokat, melyeket havonta kell jegyzékbe foglalni és beküldeni. A körlevél még azt is kimondja, hogy az egyes számonként beérkező hírlapokat és folyóiratokat a Hírlaptár be nem küldöttnek fogja tekinteni.¹⁵

A másik körlevél a beszolgáltatandó termékek felsorolása után megjelöli a beküldés módját: „... A beszolgáltatott köteles példányokhoz két azonos nyomdatermék kimutatás csatolandó; ... A kimutatásokba foglalt nyomdatermékek czimei 1-től folyó számokkal látandók el, mely számok az illető nyomdatermékekre is feltűnő helyen, ironnal feljegyzendőek. A kimutatásokhoz mellékelt nyomdatermékeknek a folyó szám szerint rendezve kell lenniök ...”¹⁶

Ez a két körlevél elég világosan fogalmazta meg a nyomdák kötelességeit, a legtöbb nehézség a beküldés elmulasztásán kívül mégis ezen szabályok betartásával volt. A könyvtár ti. minden olyan küldeményt, amely nem a megszabott időpontokban és nem lista kíséretében érkezett, be nem küldöttnek vett és ugyanúgy peres útra terelte az ügyet, mintha csakugyan nem érkezett volna be az anyag. Levelek százai foglalkoznak pro és contra ezzel a kérdéssel.¹⁷

A kétpéldányos kimutatásnak a könyvtár szempontjából nagy jelentősége volt. A kislétszámú személyzet nem tudta azonnal feldolgozni a beérkezett hatalmas anyagot, a restancia egyre nőtt, a századforduló után már több mint egy éves anyag várt feldolgozásra. Az ellenőrzést tehát csak a lista alapján lehetett elvégezni, amely feltűntette, hogy a csomag mely időszak anyagát tartalmazza, mely címek mely számai jelentek meg és érkeztek meg, és mely cím szünt esetleg meg.

A beküldött kimutatások ideális esetben informálták a könyvtárat a nyomdák működéséről, termékeikről, de nem biztosították azt, hogy a könyvtár az ország minden nyomdájáról tudomást szerezzen, mert amelyek nyomda nem akart beszolgáltatni, természetesen listát sem küldött. Nem reklamálhattak olyan anyagot, amelyről nem is tudtak, ezért meg kellett oldani a nyomdák állami ellenőrzését. Ezt a feladatot a miniszter a polgármesteri és alispáni hivatalokra ruházta.¹⁸ E hivatalok feladata volt az egész tárgyalt időszakban a nyomdák keletkezésének és megszűnésének a bejelentése és a sajtótermékek beszolgáltatá-

14. OSZK irattár 149/1893.

Ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik: OSZK irattár 216/1897, 217/1897, 360/1897.

15. OSZK irattár 445/1889.

16. OSZK irattár 154/1898.

17. OSZK irattár 254/1899, 255/1899, 256/1899 stb.

18. Vallás és Közoktatásügyi m. kir. Min. 54 427. sz. rendelete 1892. dec. 24-én.

sának ellenőrzése. A nevezett állami szervek ezt a megbízatást elég hiányosan teljesítették, a könyvtár azonban a többszöri felszólításon és figyelmeztetésen kívül mást nem tehetett. Előfordult, hogy hirdetésből, újság- vagy folyóiratcikkekből tudomást szereztek a könyvtárosok számukra ismeretlen sajtótermékekről, ebben az esetben is reklamáltak.

A mindenre kiterjedő szabályozás ellenére is nagyon sok kérdéssel fordultak a nyomdák a könyvtár igazgatóságához. Hosszas levelezés tárgya volt például az újságok rossz számozása. Gyakran előfordult, hogy olyan számot reklamált a könyvtár, ami csak a tévesztett számozás miatt maradt ki.

1898-ban a turócszentmártoni nyomda azt kérdezi, hogy mi a teendő, ha a hatóság elkobozza azokat a példányokat, amelyeket kötelezpéldányként rezerváltak? A könyvtár válasza: tüntesse fel a Jegyzet rovatban az elkobzott számokat, a továbbiakról meg fogja kérdezni az igazságügyminisztériumot.¹⁹

Egy felvilágosításban olvasható az is, hogy a kimutatások úrlapját a nyomdák maguk készítik el a megadott minták alapján.²⁰

Feltétlenül külön figyelmet igényel a reklamációk kérdése. Néha több munkát jelentett a sokszor hiábavaló reklamációk elkészítése, mint a tulajdonképpeni feldolgozó munka.

A hiányzó számokat a Hírlaptár dolgozói állapították meg, a reklamációkat a könyvtár igazgatója írta, később egy nyomtatvány szolgált erre a célra.

A könyvtár közvetlenül járt el a nyomdánál a hiányzó számok beküldése érdekében.²¹ Ha a közvetlen reklamáció nem járt sikerrel, a könyvtár a polgármesteri hivatalokhoz fordult mint a nyomdák állami felügyeleti szervéhez. Ha ez a lépés sem hozott eredményt, a könyvtár igazgatója a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját kérte fel a közbenjárásra. Gyakran előfordult tehát, hogy ugyanazt a tételt háromszor kellett reklamálni esetleg eredmény nélkül, mert a nyomda válasza az volt, hogy nincs példánya a régebbi számokból vagy postai feladóvevénnyel igazolta a kötelezpéldány elküldését, tehát az anyag vagy a postán, vagy a polgármesteri hivatalokban kallódott el.

A reklamációk száma 1897 után ugrásszerűen megnőtt, mert akkor már a nem szabályszerűen beküldött sajtótermékeket is reklamálták. Az 1890-es évektől kezdve külön nyomtatvány szolgált erre a célra.

A könyvtár jogi képviseletét a Közalapítványi Királyi Ügyigazgatóság látta el a beszolgáltatás elmulasztása miatt indított peres eljárásokban is.²²

Ennek megindítása előtt a könyvtár legalább háromszor ajánlott levélben szólította fel a kötelezpéldány beküldését elmulasztó nyomdát, s csak ezek eredménytelensége után terjesztette az ügyet az Ügyigazgatóság elé.

19. OSZK irattár 320/1898, 464/1912.

20. OSZK irattár 1082/1911.

21. OSZK irattár 38/1883, 47/1883.

Ezen levelek tanúsága szerint a Hírlaptár alapítása előtt is reklamált a könyvtár periodikákat. A következő évek iratanyaga nagyon sok reklamáló levelet tartalmaz, ezek sokszor szám nélkül egy tömegben helyeztetek el az irattárban.

22. A Közalapítványi kir. Ügyigazgatóság 1849 előtt a kormány tanácsadó szerve a közalapok és alapítványok jogügyeiben. 1849–1867-ig szünetelt, feladatát a kincstári jogügyigazgatóság látta el. 1867-től újra felállították, működését a 10.165. sz. vallás és közoktatásügyi miniszteri rendelet szabályozta, a minisztérium alá rendelték, székhelye Budapest volt. (*Révai Nagylexikon* 12. köt. 203. l.)

A peres eljárás során a könyvtár követelhetette a be nem szolgáltatott számot, annak ellenértékét, de eljárás indult a bejelentés elmulasztása esetén is. Az eljárást a nyomda szerint illetékes bíróság folytatta le. Ha megállapította a nyomda mulasztását, kártérítésre és büntetésre ítélte. A behajtott összeget az Ügyigazgatóság nyugta ellenében átutalta a könyvtárnak, amit az a továbbiakban az állomány kiegészítésére, gyarapítására fordíthatott. Ha a bíróság megállapította, hogy a kártérítés és büntetés összege nem hajtható be, szabadságvesztés büntetést szabhatott ki.

A könyvtár — élve a lehetőséggel — már 1901-ben 38 nyomda ellen tett feljelentést.²³ A tárgyalások során nagyon sok vitás kérdés merült fel a könyvtár és az Ügyigazgatóság között. Az Ügyigazgatóság például azt kívánta, hogy a könyvtár készítsen pontos kimutatást a mulasztást elkövető nyomdákra, a be nem szolgáltatott példányokról és azok értékéről. Erre a három kérdésre a könyvtár sokszor nem tudott válaszolni. Nyomdaváltozás esetén, ha a polgármesteri hivatal nem jelentette a változást, vagy egyáltalán nem, vagy csak hosszas nyomozás után tudta a könyvtár a mulasztó nyomdászt megtalálni. Minthogy be nem szolgáltatott termékekről volt szó, a hiányzó példányt és annak értékét sem tudta a könyvtár megállapítani, ezért FEJÉRPATAKY László, a könyvtár igazgatója azt javasolta, hogy bírósági szakértőt kell bevonni a hiány megállapítására.²⁴

Az esetek többségében a nyomdász — értesülve a peres eljárás megindításáról — ha késedelmesen is, de beküldte a hiányzó sajtótermékeket.

Nagyon sok eljárás végződött eredménytelenül, ennek többféle oka volt, például:

- 6 hónapnál több idő telt el a beszolgáltatás határideje és a reklamáció között, tehát a fennálló rendelkezések értelmében az ügy elévült;²⁵
- ha a nyomdász arra hivatkozott, hogy a feljelentés tárgyát képező sajtótermék nem az ő nyomdájában készült, ellenbizonyítékok hiányában a vádat el kellett ejteni. Bizonyítani pedig sokszor nem lehetett, mert a törvényhatóságok nem ellenőrizték elég szigorúan a nyomdák működését;²⁶
- az Ügyigazgatóság nem élhetett felelősséggel a bíróságok ítélete ellen, minthogy a Magyar Nemzeti Múzeum nevében felelősséget csak a kir. Ügyészségnek volt joga.²⁷
- a könyvtár sokszor téves adatok alapján indította meg az eljárást.²⁸

A könyvtár együttműködése a Közalapítványi kir. Ügyigazgatósággal nem volt zökkenőmentes, de eredményes voltát éppen FEJÉRPATAKY László, a könyvtár igazgatója fogalmazta meg 1912-ben: „Általában azonban megjegyzem, hogy a jelenlegi törvény s annak végrehajtási rendelete alapján a helyzet összehason-

23. OSZK irattár 415/1901.

24. OSZK irattár 655/1901.

25. OSZK irattár 116/1902.

A reklamálhatóság határidejét egy évvel később három évre emelték.

26. OSZK irattár 1079/1911.

27. OSZK irattár 483/1911.

A feljelentési jogot a kir. Ügyészség a Közalapítványi kir. Ügyigazgatóságra ruházta, de a felelősségi jogot nem.

28. OSZK irattár 453/1912.

líthatatlanul jobb, mint volt az 1848. XVIII. tc. és a 15.856.1867. évi rendelet idejében, amikor a törvényhatóságoknak volt kötelessége a sajtótermékek beküldését közvetíteni. Jobb, mert a sajtótermékek beküldése sokkal pontosabban történik és mert gyorsabb az administratio, lévén közvetlen az érintkezés a nyomdász és a M. N. Múz. Könyvtára közt.”²⁹

Végezetül néhány számadat, mely megmutatja, hogy hány cím érkezett évente kötelezpéldányként a könyvtárba:

1886/87	556	hírlap
1887/88	468	hírlap
1888/89	549	hírlap
1889/90	628	hírlap
1890/91	628	hírlap
1891/92	659	hírlap
1892/93	720	hírlap
1893/94	874	hírlap
1894/95	995	hírlap (1895. dec. 31-ig számolva)
1896	871	hírlap
1897	960	hírlap
1898	830	hírlap
1899	799	hírlap
1900	898	hírlap
1901	996	hírlap
1902	1123	hírlap
1903	1122	hírlap
1904	1129	hírlap
1905	1120	hírlap
1906	1176	hírlap
1907	1230	hírlap
1908	1541	hírlap
1909	1288	hírlap
1910	1347	hírlap
1911	1392	hírlap
1912	1294	hírlap
1913	1067	hírlap ³⁰

Itt célszerű tárgyalni a könyvtár *nyilvántartásainak* helyzetét, különös tekintettel a Hírlaptár kimutatásaira. Bármilyen statisztikát próbálunk ugyanis összeállítani, azonnal kitűnik, hogy ezek nem megfelelőek, vezetésük rendszertelen. Ez az oka annak, hogy pontos adatok sem állapíthatók meg.

MAJLÁTH Béla fentebb már idézett tervezetében a következő nyilvántartások vezetését látná célszerűnek a létrehozandó Hírlapkönyvtárban: „A segédőr vezetné a főfelügyeletet, a törzskönyvet, az accessiók lajstromozását, és az olvasók, használt hírlapok statistikáját úgy amint az mostan a könyvtári olvasóteremben is történik. Az írnok a repertóriummal, a czédula catalogusok készítésével, a reclamatiokkal, s a folyó ügyekkel foglalkozzék. Az egyik szolgálja az olvasóközönség rendelkezésére állana, míg a másik a naponként beérkező hírlapok osztályozásával, a bekötésre való előkészítéssel csomagolással, az elhelyezéssel tenne szolgálatot.”³¹

29. OSZK irattár 1079/1911.

30. A címek száma természetesen nem azonos az illető évben megjelent újságok számával, hiszen kötelezpéldányként gyakran inkurrens anyag is érkezett és a megjelenés éve helyett a beérkezés évében vezették be a növedéknaplóba.

31. OSZK irattár 87/1884.

Az 1889-ben kiadott ügyrend a nyilvántartásokkal kapcsolatban az alábbiakat rendelte: a Hírlaptárba beosztott könyvtárőr egy gyakornok segítségével szerkeszti a nyilvántartási jegyzőkönyvet a következő rovatokkal: reklamálás napja, ügyiratszám, a lap címe és kiadás helye, a reklamált számok, reklamációra beérkezett számok és észrevételek. Vezeti a könyvkötői naplót, készíti a cédulakatalógust, szerkeszti a forgalmi statisztikát.³²

Az 1896. évre készült költségvetés tervezete e rendszeren nem kívánt változtatni, de úgy vélte, hogy az új kötelempéldány törvény kiadása következtében legalább tízszeres mennyiségű anyag fog a könyvtárba áramlani, ennek feldolgozása pedig létszámemelést igényel:

„Sokkal nagyobb létszámra lesz szükségünk akkor, ha a mint ez előre látható, a sajtótermékek kötelező beküldéséről szóló új törvény, melynek hiányát könyvtárunk évek óta élénken érzi, életbe lép. Az új törvény által tervezett sajtótermékkimutatások ellenőrzése, a tényleg beküldött sajtótermékekkel való egybevetése, változott viszonyok szerint vezetendő növendéknaplók rendbentartása . . . előzetes számításom szerint *három tiszviselő* (két segédőr, egy segéd) teljes munkásságát fogja igénybe venni . . .”³³

A felsorolt rendelkezések, javaslatok nem tudták megoldani a hírlaptári nyilvántartások egységesítését. A vezetésük területén mutatkozó hibákat részletesen elemzi az a jegyzőkönyv, mely egy 1911-ben megejtett általános vizsgálat tapasztalatait rögzíti.³⁴ A jegyzőkönyvnek különösen az a része tanulságos, melyet ERDÉLYI PÁL, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója, a bizottság egyik tagja készített. Ezt írja:

„Igaz, hogy a hírlapkönyvtárnak ma sincs még teljes repertórium, hogy elhelyezése tarthatatlan és személyzete kicsiny, de maga a gyűjtemény kialakult, könyvelési és föllállítási rendszere ki van dolgozva és keresztül van vive . . . A hírlapkönyvtár odáig is, amennyire eljutott, tudatos program alapján és rendszeres, lankadást nem ismerő buzgóság eredményeként állott elő . . . A hírlapkönyvtár föllállítása a múzeumnak egyik különleges sikere és annál értékesebb alkotás, mert az európai viszonyok szerint is különleges.” A továbbiakban a nyilvántartások ügyével is foglalkozik: „Az osztályok önállósításával önállósították a szerzeménykönyveiket, de csak helyileg és névleg, valójában és könyvtárilag azonban nem. Az önállósítás abban állott, hogy a régi rubrikás papiroson két, három, négy, majd öt helyen könyveltek. Rubrika, könyvelési mód, minden közös és elavult, de megmaradt.” Kifogásolja (teljes joggal), hogy a szerzeménykönyveket egyformán vezették akár könyvről, akár hírlapról, akár aprónyomtatványról volt szó, márpedig nyilvánvaló, hogy minden kiadványtípus más és más nyilvántartási módot igényel. A hírlapokat és folyóiratokat darabszám szerint könyvelték, „A darabszám jelzés műveli, hogy a könyvtár sohasem volt tisztában anyagával és anyaga statisztikájával s ma sincs abban a helyzetben, hogy gyűjteményeiről megközelítő pontosságú kimutatást tudjon adni . . . Hol van tehát az a szakember, aki meg tudná mondani, hogy a könyvtári statisztikát az *érkezés* mikéntjétől, tehát egy *esellegtől* lehet függővé tenni? Különben is a 60 tétel alatt 1900. IV. negyedről befejezett (sic!) folyóiratok 1900 végéig negyedévenként érkeztek s összegyűjtetvén, nem az *érkezés* idején, hanem meggyűjtve, az év végén s nem 4.12. vagy 10 drb-ban, hanem 1. drb-ban. Sőt van rá eset, hogy folyóiratot még akkor is in completo írnak be egy darabnak s nem szám szerint, amikor nem teljes: 1903:23. (Vétel.)”

Arról is ír, hogy a nagy restancia mennyire hátráltatja a reklamálást. Részletesen kimutatja, hogy a gyarapodási statisztikák milyen rosszak, ennek oka a

32. OSZK irattár 212/1889.

33. OSZK irattár 221/1895.

34. OSZK irattár 239/1911.

nem egységes számolási alapon kívül az is, hogy a restanciát hol hozzáadják a gyarapodáshoz, hol nem. Ebből származik, hogy a könyvtár egyáltalán nem tudja, hogy mennyi az állománya, ahány kimutatás, annyi eredmény.

FEJÉRPATAKY válaszolt a jegyzőkönyvre,³⁵ de válasza csak magyarázat, nem befolyásolja azt a tényt, hogy a hírlaptári nyilvántartásokból nem lehetett hiteles statisztikát összeállítani.

A kötelezpéldány-szolgáltatás történetének e szakaszából is látható, hogy mennyi nehézséggel kellett megküzdenie a könyvtárnak, míg ezt a társadalom és a mindenkori kormányzat által is elismert, törvénybe foglalt jogát érvényesíteni tudta. Márpedig a századfordulóig a kötelezpéldány a könyvtár jóformán egyetlen gyarapodási forrása. FEJÉRPATAKY írja az 1896. évre szóló költségvetési javaslatban: „a hírlapkönyvtár (leszámítva az alig számbavehető kiegészítéseket) csakis a köteles nyomdai termékek beküldése által gyarapodik . . .”³⁶

Ajándék

A tárgyalt időszakban a Hírlaptár gyarapodásának legjelentősebb tétele — a kötelezpéldányok mellett — az ajándék volt.

Már utaltunk rá, hogy a Hírlaptár, illetve a Hírlapkönyvtár, csak jóval a magyarországi tömegsajtó kialakulása után jött létre. Nyilvánvalóan ez is egyik oka volt annak, hogy a Hírlaptár állománya — az alapítást megelőző időből származó periodikák, elsősorban a hírlapok tekintetében — nagyon hiányos volt. Az 1884-et megelőző időszak sajtótermékeiből hiányzó címek és számok — tekintve, hogy a könyvtárnak vásárlásra csak nagyon kevés pénze jutott — többnyire ajándék formájában kerültek az állományba. Nem csökkent az ajándékozás jelentősége az alapítást követő években sem, a belföldi anyag tekintetében a századfordulóig, a külföldi anyag tekintetében viszont a tárgyalt időszak végéig, tehát az első világháború kitöréséig.

Az irattár számos kisebb-nagyobb ajándékozás tényét rögzítette, de megörökítette az ajándékozók nevét a korabeli sajtó is, minthogy a könyvtár az újságokon keresztül mondott köszönetet az ajándékozóknak, további és újabb ajándékozásra buzdítva ezzel az olvasókat.³⁷ A Magyarország területén megjelent periodikákból az esetek nagyobb részében szórványszámokat ajándékoztak, amelyek a könyvtárban már meglévő anyag kiegészítéséül szolgáltak. Ritkábban fordult elő, hogy egy-egy szerkesztő lapjának egész évfolyamát ajándékozta: pl. 1883-ban KÁNITZ Ágoston szerkesztő a *Magyar Növénnytani Lapok* (Kolozsvár) 1882-es évfolyamát küldte el.³⁸

Értékesek voltak persze az ajándékok — főleg a gyűjtőkörbe tartozó tudományos folyóiratok teljes évfolyamai akkor is, ha nem pótlásra, hanem másodpéldányként szolgáltak. Egyrészt megkönnyítették az olvasószolgálat és a kölcsönzés helyzetét, másrészt lehetővé tették az egyik példány archiválását. 1896-

35. FEJÉRPATAKY László . . . nyilatkozata a M. N. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárában elrendelt vizsgálatról írt jelentésekre. Bp. 1911. 191. p.

36. OSZK irattár 221/1895.

37. A *Magyar Könyvszemle* is évente név szerint közli az ajándékozókat.

38. OSZK irattár 60/1883.

A küldemények évente megismétlődnek (OSZK irattár 67/1885).

ban STURM Albert a *Budapester Correspondenz* unikumnak számító húsz teljes évfolyamával gyarapította az állományt.³⁹ Nagyobb ajándék volt 1900-ban az az Athenaeum RT-től kapott harminc cím, 152 évfolyam, mely túlnyomórészt magyar anyagot tartalmazott.⁴⁰ Az 1848—1849-es gyűjteményt egészítette ki 1883-ban GYÖRFFY István érseki főtanár⁴¹ és SZÉKELY József.⁴² DIETZ Sándor ajándéka is tartalmazott szabadságharc korabeli periodikákat is több más egyéb mellett.⁴³

Illusztrációképpen megemlítnék néhányat az ajándékozók közül:

1888. Erdélyi Múzeum Könyvtára igazgatósága (SZABÓ Károly)

CHYZER Kornél, Zemplén megye főorvosa

Fiumei M. Kir. Tengerészeti Hatóság

SZŰCS Sámuel, Miskolc

MIHÁLY Sándor, Budavár

BARTA László, fővárosi jegyző

BORNEMISSZA Jánosné, Tegenye

MÁRKI Sándor gimnáziumi tanár, Budapest⁴⁴

1890. PATZNER István

BALLAGI Géza

SZIVÁK Imre, képviselő

GELICH Richard tábornok

BAK Ignác

LÁNGER Károly⁴⁵

1891. GR. KÁROLYI Tibor főrendiházi alelnök⁴⁶

1907. PESTY Frigyesné⁴⁷

1909. DR. TOLDY László főlevéltáros⁴⁸

1912. a gyákkőrösi gimnázium⁴⁹

A Magyarország területén kívül megjelent periodikák — a Hírlaptár alapítását követő években — szinte kizárólag ajándék formájában kerültek a könyvtárba, de a későbbi időszakban is nagy jelentősége volt a külföldről történt ajándékozásoknak. A gyűjtemény szempontjából — természetesen — elsősorban a külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok voltak a legértékesebbek, de nem kevésbé fontos a nem magyar nyelvű, de magyar vonatkozású anyag sem. Az ajándékok esetlegesek voltak, de gyakran előfordult, hogy a könyvtár felkért szerkesztőket, kiadókat, külföldön élő (főleg amerikai) magyarokat, hogy küldjék el a kiadványaikat. Az ilyen felkérés legtöbbször meghallgatásra talált, de a lelkesedés rövid idő alatt elapadt — s a küldemények elmaradtak. Ezért töredékes annyi — ma már pótolhatatlan — sorozatunk.

39. A *Magyar Könyvszemlé*ben 1897-ben megjelent évi jelentésből vett adat. Az irattár nem tartalmaz erre vonatkozóan semmit.

40. OSZK irattár 245/1900.

41. OSZK irattár 76/1883.

42. OSZK irattár 87/1883.

43. 1887. októberi ajándékozási kimutatás.

44. OSZK irattár 108/1888.

45. 1890. szept. és nov. havi ajándékozási kimutatások.

46. 1891. okt.—dec. ajándékozási kimutatás.

47. OSZK irattár 20/1907.

48. OSZK irattár 580/1909.

49. OSZK irattár 873/1912.

Néhány jelentősebb tétel a külföldről érkező ajándékok és ajándékozók sorából:

1885. London város ajándéka: *London's Roll of Fame 1757—1884*.⁵⁰
1886. BOJNICIC Iván szerkesztő ajándéka: *Glasnik druztva za umjetnost i umjetni obor u Zagrebu*. god. I. svezak 3—4.⁵¹
1895. Ignatius BÁTORY (Baltimore) egy *Arany Trombitát* ajándékoz⁵²
1897. KOHÁRY Sándor, a New Yorkban megjelenő *Magyar Híradó* szerkesztője egy példányt küld azzal, hogy az egész 1896-os évfolyamot elküldené, de a postaköltségeket nem tudja vállalni. A könyvtár válaszában vállalja a postaköltségeket.⁵³
1905. DÖMÖTÖRI NÉMETH Péter (St. Louis U. S.) szerkesztő küldi lapját, az *Új Világot*.⁵⁴
1912. a Rio de Janeiro-i Nemzeti Könyvtár ajándéka: *Diario Oficial* 1911. okt.—dec., *Diario do Congresso Nacional* 1911. okt.—dec.⁵⁵

Külön tárgyalást igényel FELEKY Károly és a Széchényi Könyvtár kapcsolata. FELEKY igazán bőkezű adományainak köszönhetjük azt, hogy könyvtárunkban az amerikai magyar nyelvű sajtónak csaknem teljes gyűjteménye megvan 1911-től fogva. FELEKY Károly (1865—1930) tizennyolc éves korában került Amerikába. Karmester, majd színházigazgató volt New York-ban. 1911-ben lépett kapcsolatba a könyvtárral, akkor már jelentős könyvgyűjteménnyel rendelkezett. Fáradhatatlanul gyűjtötte az angol nyelvű hungarikákat, ezekről bibliográfiákat készített és gyűjtötte azokat az adatokat is, melyek az Amerikába kivándorolt magyarokra vonatkoztak. FELEKY bibliográfiai és könyvgyűjtő tevékenységéről FRAKNÓI Vilmos számolt be a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (1912. 213—218. l.), miután meglátogatta őt New York-ban.⁵⁶

FELEKY első levele 1911. március 24-én kelt:

„Nagyságos Kollányi Ferencz úrnak Budapesten

Igen tisztelt Uram!

A „Magyar Könyvszemle” egyik számából azt látom hogy a Széchényi Könyvtár idekint nincs képviselve. Ha ez tény volna, úgy szívesen vállalkozom arra hogy a Könyvtár érdekeit itt a magaméivá tegyem. Magam is bibliofil lévén, azt hiszem, hogy e tekintetben némi hasznára lehetnék a Könyvtárnak.

Elküldöttem e héten becses címére a Bulletin of Bibliography cz. negyedévenként megjelenő szaklapot, 1909. októbertől kezdve, és azt ezentúl pontosan fogom továbbra is küldeni.

Megküldöttem A Bevándorló cz. napilapot, f. é. márczius 18.tól kezdve, a mikor napilappá változott. Szükség van-e rá?

A lapok árát, valamint a postaköltséget is a sajátomból fedezem, és e felől tovább levelezni szükségtelen volna.

Küldhetnék azonkívül más idekint megjelenő angol könyvészeti szaklapot, valamint utánajárnék a magyar lapoknak is.

Kérem ezen leveletem a Könyvtár azon tisztviselőjének kiadni, a kivel ezentúl ezen ügyben leveleznem fog kelleni.

50. OSZK irattár 67/1885.

51. 1886. márc. ajándékozási kimutatás.

52. OSZK irattár 349/1895.

53. OSZK irattár 249/1897.

54. OSZK irattár 432/1905.

55. OSZK irattár 608/1912.

56. FELEKY életrajzi adatai: *Új Idők Lexikona*. Bp. Singer és Wolfner. IX—X. köt. 2347. l.

A saját Hungaricám — kizárólag angol nyelvű — körülbelül 1000 kötetből vagy 2000 tételből áll. Ebből specializálok évek óta, és erről adok ki maholnap részletező bibliográfiát.⁵⁷ Becses válaszát kérve, maradtam,

hazafiúi üdvözzettel
Feleky Károly

(Charles Feleky 508 West 114 th Street New York)”

A könyvtár 1911. április 18-án kelt válaszelevele:

„... f. é. márcz. hó 24-én Kollányi Ferenc pápai prelátus, ig. őrhöz, mint a Magyar Könyvszemle szerkesztőjéhez intézett nagybecsű soraira válaszolva, a M. N. M. Széchényi Könyvtára nevében őszinte köszönetemet fejezem ki Nagyságodnak, azért a hazafiúi elhatározásáért, melylyel könyvtárunk érdekeit magáévá tenni hajlandó. Könyvtárunknak eddig a magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású és amerikai sajtótermékeket Erdős Miklós úr⁵⁸ volt szíves közvetíteni, aki azonban idén visszatért Magyarországra s így jelenleg nincs senkink sem, aki e tisztet betöltené. Éppen ezért jelenleg csupán csak a Szabadság c. napilap jár rendszeren könyvtárunknak, melynek előfizetői vagyunk, de kiváló súlyt helyeznénk arra is, hogy a többi Amerikában nyomtatott magyar nyelvű hírlap és folyóirat, valamint írónknak amerikai kiadásai és általában ott megjelenő magyar vonatkozású munkák is teljes sorozatban meglegyenek könyvtárunkban, s köszönettel vennők, ha Nagyságod a közvetítés szerepét elvállalni méltóztatnék. ...”

Erre a levélre Feleky 1911. május 4-én válaszolt:

„... Útnak indítottam a mai postával a „Bevándorló” itteni napilapot, f. é. márczius 18-ától kezdve, a mikor hetenkint kétszer megjelenő újságból napilappá lett. Az ezután megjelenő számokat hetenkint egyszer fogom postára adni. A többi Amerikában nyomtatott magyar lapot egymásután mind megszerzem a Könyvtár részére, és bizton hiszem hogy ez év július 1-étől fogva az összes itteni magyar lapok rendszeresen fognak a Könyvtárba jutni ...”⁵⁹

Feleky 1911. december 5-én kelt levelében arról ír, hogy értesülése szerint egyes újságcsoomagokon kevés bélyeg lévén a „washingtoni veszteg-hivatalhoz” kerültek; ezeket haladéék nélkül kiváltja és elküldi. Az eddigieken kívül a következő lapokat is küldi: *Amerikai Magyar Újság*, heti, New York; *Magyar Újság*, heti, Detroit Mich.; *Haladás*, heti, Cleveland, O; *Mesemondó*, félhavi, New York; minthogy a *Hunnia* című lap megszűnt, ezekkel együtt tizenkét lapot küld majd rendszeresen.⁶⁰

Az 1912-es év aktái⁶¹ tanúsítják, hogy FELEKY szavának állt és folyamatosan küldte a lapokat, igaz, hogy a postán elég sok szám eltűnt a csomagokból, melyeket azután már bajos volt pótolni.

A csomagok elküldését jelzik, illetve megérkezését nyugtázzák az 1912. január 9-én, február 16-án, március 5-én és március 9-én kelt levelek. A június 7-én kelt levelben FELEKY felhívja a könyvtár figyelmét az Amerikában megjelenő horvát, rutén és szlovák nyelvű lapokra, sőt — mint a levélváltásból kiderül — segítséget is nyújt a válogatáshoz. Megküldi az *American Leader* című folyóiratnak 1912. 6—7. számát, amely felsorolja 9 horvát, 9 rutén és 12 szlovák lap címét. Ez a folyóirat foglalkozik általában az Amerikában megjelenő idegen nyelvű hírlapokkal és folyóiratokkal.

57. Két magyarázat a levélhez: FELEKY a *Magyar Könyvszemle* 1910. évfolyamának 155. oldalán olvashatott a tárgyról. A bibliográfia, melyet FELEKY kiadni készül, a Széchényi Könyvtárban nem található, valószínűleg nem jelent meg, másképp megküldte volna.

58. Erdős Miklósról közelebbit l. a vételnél.

59. Mindhárom levél OSZK irattár 391/1911.

60. OSZK irattár 1170/1911.

61. Az 1912-ből való levelek mind OSZK irattár 17/1912. sz. a.

Az 1913-as év iratai között is sok FELEKY-levél van.^{62 63}

Arra, hogy valóban megrendelt a könyvtár néhány szlovák, német és rutén nyelvű lapot, bizonyíték az 1913. szeptember 13-án írott levél,⁶⁴ mely a következő címeket sorolja fel mint olyanokat, melyeket a könyvtár vár:

Amerikai Magyar Népszava
Egyetértés
Előre
Amerikai Magyar Reformátusok Lapja
A Bér munkás
A Munkás
Slovák v Amerike
Magyar Újság (Detroit)
Pittsburghi Híradó
Ottthon
Canadai Magyar Farmer
Californiai Magyar Farmer
Magyarok Vasárnapja
Családi Lapok
Szabad Sajtó
Amerikai Magyar Hírlap
Johnstowni Híradó
Am. Russky Vjestnik
Magyar Katolikus Zászló
Függetlenség
Amerikai Magyar Újság (Buffalo)
Magyar Hírlap (Chicago)
Deutsch-Ungarische Bote
Református Híradó
So. Bendí Magyar Tudósító
St. Louis és Vidéke

FELEKY Károly áldozatos munkájának eredményességét az sem csökkenti, hogy néhol hiányosak az általa küldött sorozatok, ez a századelő közlekedési viszonyainak következménye.

FELEKY küldeményei az első világháború alatt is megérkeztek a könyvtárba, ennek vizsgálata azonban már a következő korszak történetéhez tartozik.⁶⁵

FELEKY első jelentkezése után pár hónappal ajánlotta fel szolgálatait a könyvtárnak HOFFMANN Géza, a Monarchia chicagói alkonzulja.⁶⁶

1911. aug. 27.

„... Miután a Nemzeti Múzeum könyvtára tudomásom szerint az összes magyarországi lapokat gyűjti, felmerül szerény véleményem szerint a kérés, nem volna-e nemzeti szempontért érdekes a külföldön magyar nyelven megjelenő lapoknak s folyóiratoknak is állandó otthont nyújtani. Első sorban az amerikai magyar politikai termékek zömére tekintettel, melyek az idegenbe vándorolt magyar munkások nagy tömegének szellemi munkáját képviselik s melyek

62. OSZK irattár 79/1913.

63. OSZK irattár 210/1913.

64. OSZK irattár 578/1913.

65. Ma ezek az újságok már eléggé rossz állapotban vannak, az idő kikezdte a rossz minőségű rotációs papírt. Minthogy ezek a lapok lehetőleg minden helyet szöveggel töltöttek ki egészen kicsi csíkot hagyva a széleken, sajnos a szöveg is elég sok helyen e pusztult. A könyvtár ma milliókat áldoz arra, hogy ezeket az újságokat megmentse az enyészettől.

66. Az egész levelezés egy szám alatt: OSZK irattár 841/1911.

rendszeres gyűjtés nélkül, tekintve az amerikai magyar viszonyok gyors változását, nyom nélkül elvesznének. A Magyarországra kerülő nagyobb amerikai magyar lapokon kívül nagy számban léteznek kisebb rövid életű lapok, melyeknek gyűjteménye nem lehet érdektelen. Ha a Nemzeti Múzeum könyvtárának ily lapok gyűjtésében, feltéve, hogy azokra szükség lenne, segídekem, szíves-örömezt teszem. Ugyancsak nem tartanám érdektelennak az Amerikában megjelent magyar szellemi termékek rendszeres gyűjtését, az eddig megjelent munkáknak, nyomtatványoknak, stb. meglehetősen teljes címgyűjteményét közöltem „Csonka munkásosztály — az amerikai magyarság” című nemrég megjelent könyvemben. . . .”

A könyvtár válasza:

„Nagyságodnak aug. hó 27-én kelt nagytecsű sorai és azokban foglalt szíves ajánlkozása őszinte köszönetre kötelezték könyvtárunkat. A Nemzeti Múzeum könyvtára évek óta nagy súlyt helyez arra, hogy az Amerikában megjelenő magyar lapoknak és egyéb reánk vonatkozó nyomtatványoknak birtokába jusson. Sajnos azonban hogy eme törekvés kevés sikerrel jár. Egy ideig néhány éven keresztül, egy akkoriban Philadelphijában lakó honfitársunk Erdős Miklós úr vállalkozott arra, hogy az ottani minket érdeklő nyomtatványokat számunkra megszerezze és azokat kész kiadásainak megtérítése ellenében rendelkezésünkre bocsássa. Erdős úr távoztán Amerikából, az általa szép sikerrel megkezdett gyűjtés abba maradt és többszörös kérdezősködésünkre sem sikerült oly férfiút találnunk, a ki a megkezdett munkát folytatná, oly ügynökségről sincs tudomásunk, a melyre érdekeink képviselőjét nyugodtan rábízhattuk volna. Így történt azután, hogy a jelen évben csak a következő amerikai lapok kerülnek többé-kevésbé csonkán könyvtárunkba, jobbra az illető szerkesztőségek és Feleky Károly New York-ban lakó hazánkfia ajándéka képpen:

A Bevándorló
Amerikai Magyar Népszava
Canadai Magyar Farmer
Magyarok Vasárnapja
Szabadság

. . . Bátor vagyok még megjegyezni, hogy könyvtárunk a legnagyobb köszönettel téríti meg a gyűjtéssel és utánjárással egybekötött költségeket . . .”

Hoffmann Géza válaszelevele:

„. . . Múlt év szeptember hó 21-én kelt Kt. 841/1911. sz. nagybecsű soraira csak most van alkalmam érdemlegesen felelni, miután a jelenleg itt megjelenő magyar újságok címeit összegyűjtöttem s a szerkesztőségekkel érintkezésbe léptem. Egyidejűleg a következő újságoknak és folyóiratoknak 2—2 (egyes esetekben 1—1) példányát bátorlorkodom a t. Könyvtár címére és számára postára adni:

Perth Amboy és Vidéke, Perth Amboy, N. J.
Amerikai Magyar Hírlap, Yungstown, O.
Johnstowni Híradó, Johnstown, Pa.
Amerikai Magyar Reformátusok Lapja, New York, N. Y.
Református Híradó, New York, N. Y.
Egyetértés, New York, N. Y.
Mécs, Philadelphia, Pa.
Haladás, Cleveland, O.
Hunnia, New York, N. Y.
Bethlehem és Vidéke, So. Bethlehem, Pa.
Testvériség, New York, N. Y.
Amerikai Magyar Mérnök és Építészegylet Értesítője, New York, N. Y.
Függetlenség, New York N. Y.
Palaestra, New York, N. Y.
Otthon, Cleveland, O.
Pittsburgi Híradó, Pittsburg, Pa.

Azonkívül mellékelek egy kezembe került, Amerikában megjelent verses füzetet.

A fentiekben kívül értesülésem szerint következő magyar nyelvű újságok és folyóiratok jelennek meg Amerikában:

Amerikai Magyar Népszava, New York, N. Y.
Szabadság, Cleveland, O.

Magyarok Vasárnapja, Cleveland, O.
 Szabad Sajtó, 190 Passaic St. N. Y.
 Amerikai Magyar Újság, 121, W. 61st St. New York, N. Y.
 Magyar Újság, 155. West End Ave, Detroit, Mich.
 Dongó, Buckeye Road, Cleveland, O.
 Családi Lapok, 8820 Buckeye Road, Cleveland, O.

Eme másik csoport három első újságján kívül, mivel a t. Könyvtárnak amúgyis jár, valamennyit felszólítottam arra, hogy a t. Könyvtárnak állandóan küldjék be lapjukat, s egyszersmind küldtem címemre mutatóvényszámokat, melyeket — mint említettem — a t. Könyvtár címére továbbítok. A legtöbb lap készségesen megírta, hogy felszólításomnak megfelel.

Mint konzuli hivatalnok örömmel tettem szolgálatot a t. Könyvtárnak s az idézett b. levélben említett, különben is tekintetbe nem jövő költségek megtérítésére nem reflektálhatok. . . .”

Több adat HOFFMANNAL kapcsolatban nincs, de nagy szolgálatot tett a könyvtárnak az Amerikában megjelenő lapok címeinek felsorolásával, több olyan is van közöttük, melyeket FELEKY nem ismert még 1911-ben, de később már küldte ezeket.

Az ajándék útján történt gyarapodás viszonyát a teljes gyarapodáshoz az alábbi számok mutatják.⁶⁷

1889/90.	41 929 sz. össz. gyarapodás, ebből	332 sz. ajándék
1894/95.	77 974 sz. össz. gyarapodás, ebből	5 307 sz. ajándék
1898.	85 504 sz. össz. gyarapodás, ebből	3 492 sz. ajándék
1900.	78 843 sz. össz. gyarapodás, ebből	10 224 sz. ajándék
1902.	95 097 sz. össz. gyarapodás, ebből	6 466 sz. ajándék
1904.	89 361 sz. össz. gyarapodás, ebből	1 264 sz. ajándék
1906.	91 439 sz. össz. gyarapodás, ebből	12 429 sz. ajándék
1908.	152 583 sz. össz. gyarapodás, ebből	178 sz. ajándék
1911.	100 772 sz. össz. gyarapodás, ebből	6 728 sz. ajándék
1913.	117 918 sz. össz. gyarapodás, ebből	5 626 sz. ajándék

Vétel

Mielőtt a Hírlaptárnak vétel útján történő gyarapodását vizsgálnánk, érdemes szót ejteni a könyvtár és ezen belül a Hírlaptár anyagi viszonyairól, mert a vétel ezek feltétlen függvénye. Sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy a könyvtár anyagi ellátottsága nem volt kielégítő, s a költségvetésekben megsabott összegek az elemi szükségletekre sem biztosították a fedezetet. Súlyosbitotta a helyzetet, hogy — mint az több egykorú iratból megállapítható — a Hírlaptár sokszor még azt a kis összeget sem kapta meg teljes egészében, amit a költségvetés megsabott. A túlságos részletezést elkerülendő csak néhány megállapítást ismer-tetünk a korszak költségvetéseiből, illetve költségvetési tervezeteiből, mert ezek a tervezetek az indoklásaikban nem egyszer értékes felvilágosítást adnak a könyvtár gyarapítási szándékait illetőleg.

MAJLÁTH Béla, a könyvtár igazgatója 1893. január 2-án felterjesztést intéz a múzeum igazgatójához, melyben kéri, hogy fizessék ki azt az 1000,— forintot,

67. Az adatok a *Magyar Könyvszemlében* megjelent évi jelentésekből valók.

melyet az országgyűlés jóváhagyott a Hírlaptár céljaira, mert eddig évente ebből mindig csak 700,— forintot fizettek ki.⁶⁸

Az 1896. évre szóló költségvetési javaslatot már FEJÉRPATAKY László, a könyvtár új igazgatója készítette, melyben részletesen megindokolja, hogy miért tartja szükségesnek a Hírlaptár évi 1200,— forintot adóját 2000,— forintra felemelni: „... Ez az összeg régi magyar hírlapok évfolyamainak kiegészítésére és kivált a hírlapok köttetésére szolgál.” Nem helyes, hogy a hírlapkönyvtár csak a kötelespéldányokból gyarapszik. „... Ennek bírnia kell első sorban a külföldön (kivált Amerikában) magyar nyelven megjelenő hírlapokat, valamint az idegen nyelvű hírlapok közül azokat, melyek magyar ügyeket kiváló módon tárgyalnak. Ilyenek első sorban a horvátországi nevezetesebb lapok — *Agramer Zeitung, Obzor* stb., azután az ausztriai lapok nevezetesebbjei pl. *Neue Freie Presse, Fremdenblatt, Wiener Zeitung, Presse* stb., továbbá külföldön a *Temps, Journal des Débats, Times, Kölnische Zeitung, Allgemeine Zeitung* (München), valamely kiváló orosz és román lap stb. Minthogy mindezen hírlapok, melyek telve vannak magyar vonatkozású közleményekkel, csakis előfizetés útján szerzhetők meg: teljesen indokoltnak tartanám, ha a hírlapkönyvtár 1200 frtnyi dotatioja 2000 frtra felemeltetnék.”⁶⁹

Szinte szóról szóra ugyanezt ismétli az 1897. évre készített költségvetési javaslatban.⁷⁰ 1896-ban FEJÉRPATAKY intéz felterjesztést SZALAY Imre múzeumigazgatóhoz annak érdekében, hogy a költségvetésben megszabott 1200 frtot utalják ki a Hírlapkönyvtárnak, mert már évek óta csak évi 760 frtot kap, ami még köttetésre sem elég, nemhogy gyarapításra.⁷¹ Az 1898-ra és 1899-re készített javaslat is ugyanazokat mondja, mint az előzők, a helyzet tehát semmit sem javult.

1913-ra az előző évi 2400 koronás tételt kéri 4000 koronára felemelni, mert a köttetés annyira megdrágult, hogy még a 4000 korona sem teszi lehetővé, hogy minden hírlapot beköttessenek.⁷²

Az előbbiekből már említett, 1911-ben megejtett általános vizsgálat megállapította, hogy 1900—1909-ig az egyes osztályoknak a következő összegek álltak rendelkezésére:

nyomtatványi osztály	122 701,76 korona
hírlapkönyvtár	2 294,41 korona
<hr/>	
a kettő összesen	124 996,17 korona
levéltár	130 119,46 korona
kézirattár	78 348,14 korona
<hr/>	
a kettő összesen	208 467,60 korona ⁷³

Az adatok mutatják, hogy mennyivel kevesebb volt a nyomtatványi osztály és a hírlapkönyvtár együttes dotációja, mint a levéltaré és a kézirattaré. Ezt

68. OSZK irattár 5/1893.

69. OSZK irattár 221/1895.

70. OSZK irattár 268/1896.

71. OSZK irattár 604/1896.

72. OSZK irattár 304/1912.

73. OSZK irattár 239/1911.

FEJÉRPATAKY felfogása magyarázta, az utóbbi két tár anyagát az előbbieknél sokkal fontosabbnak tartotta.⁷⁴

Ezek után vizsgáljuk meg először a Magyarország területén megjelent periodikák vásárlását. Erre a tárgyalat időhatárokon belül nagyon ritkán került sor, akkor is szórványszámokat vett a könyvtár — többnyire magánosoktól: 1883-ban GYÖRFFY István esztergomi tanítótól 1848/49-es hírlapokat és folyóiratokat 29 frt és 50 kr-ért⁷⁵, 1892-ben DOBROWSKY Ágost könyvkereskedőtől az Országgyűlési Tudósítások néhány számát, 1901-ben LAPPERT Antal hírlapelárusító vállalatánál⁷⁶, 1913-ban IGNÁCZ Istvántól az *Ústökös* 1859-es és a *Sokféle* 1833-as évfolyamából néhány számot.⁷⁷

Mennyiségére és jelentőségére nézve is sokkal nagyobb volt a külföldi magyar és idegen nyelvű anyag vásárlása.

A külföldön megjelent idegen nyelvű periodikák megvételére illetve megrendelésére könyvkereskedőknek adott megbízást a könyvtár. A Hírlaptár alapítását követő első adat szerint 1892-ben HORNYÁNSZKY Viktor útján rendeli meg a könyvtár a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* című könyvtártudományi folyóiratot és a *Mitteilungen des Instituts für Oesterreichische Geschichtsforschung* című történelmi szakfolyóiratot. Ez utóbbi előfizetését a könyvtár 1897-ben megszüntette.⁷⁸ Ugyanakkor RÁTH Mór könyvkereskedő útján tesz nagyobb külföldi megrendelést: *Neues Archiv Gesellschaft...*, *Buchhändler-Correspondenz*, *Ungarische Archiv für Medicin*, *Kniznyj Vostnik*, *Revue des Bibliothèques*, *Revue Politique et Parlementaire*, *Byzantinische Zeitschrift*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, *Revista delle Biblioteche* (1892-től kezdve), *Zeitschrift für Bücherfreunde*.⁷⁹ Ugyanebben az évben GRILL Károly könyvkereskedőnél a következő lapokat rendelik meg: *Deutsche Literaturzeitung*, *Das Magazin*, *Globus*.⁸⁰ Majd az év végén RÁTH Mór-nál: *Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft* című folyóiratot.⁸¹ RÁTH Mór az igényelt lapokat nagyon hiányosan szállította, ezért a könyvtár már 1898-ban erélyes hangon reklamál,⁸² és az 1900-ra szóló megrendelést már GRILL Károly kapja. A megrendelt folyóiratok a következők:

Oesterreichisch—Ungarische Buchhändler-Correspondenz. Wien
Byzantinische Zeitschrift. Leipzig
Die Donauländer. Wien
Centralblatt für Bibliothekswesen. Leipzig
Kniznyj Vjesnik. St. Pétervár
La Revue d'Europe. Paris
Revue des Bibliothèques. Paris
Revue Politique et Parlementaire. Paris
Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. Firenze
Convorbiri Literare. Bucuresti
Zeitschrift fuer Buecherfreunde. Leipzig

74. FEJÉRPATAKY László . . . nyilatkozata. l. 35. jegyzet.

75. OSZK irattár 95/1883.

76. OSZK irattár 349/1901.

77. OSZK irattár 560/1913.

78. OSZK irattár 15/1897.

A címek leírása a rendelőjegyzék helyesírását követi.

79. OSZK irattár 36/1897.

80. OSZK irattár 37/1897.

81. OSZK irattár 434/1897.

82. OSZK irattár 763/1898.

Zeitschrift für Bildende-Kunst. Leipzig
Zeitschrift für Bildende-Kunst, Kunstkronik. Leipzig
Neues Archiv v. Gesellschaft f. . . . deutsche Geschichtskunde. Hannover und Leipzig
Mitteilungen für oesterreichische Geschichtsforschung.
Vestník slovanských starozitnosti. Prága.
Slovansky prehled.
Deutsche Literaturzeitung.
Globus.
Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien
Literarisches Centralblatt.
*Monatsblatt der kais. kön. Heraldischen Gesellschaft „Adler“.*⁸³

Ezt a listát a könyvtár 1909-ben LAPPERT Antal könyvkereskedőnél feladott rendelése egészíti ki:

The Daily News (London)
Kölnische Zeitung (Köln)
Le Temps (Páris)
Journal des Débats (Páris)
Fremdenblatt (Bécs)
Fremdenblatt és melléklapja: Die Vedette
Neue Freie Presse (Bécs)
Novoje Vremja (Szentpétervár)
*Novoje Vremja és illusztrált melléklapja.*⁸⁴

Mint a felsorolásból látszik a rendelések elsősorban könyvtártudományi lapokra szólnak, azok közül is az Ausztriában és Németországban megjelentekre, de találunk francia, román, orosz, szlovák, olasz nyelvű címeket is. Érdekes, hogy angol nyelvű folyóíratra egyáltalán nincs igény, csak egyetlen egy újságot kérnek. A könyvtártudományon kívül más tudományágakat is képvisel egy-egy folyóiratcím, pl. a történelmet, bizantinológiát, orvostudományt, irodalomtörténetet. A *Revue Parlementaire et Politique* című folyóiratot a kultuszminiszter utasítására rendeli meg a könyvtár évről-évre.⁸⁵ A vásárlások listája 1913-ban egy címmel bővül: RANSCHBURG Gusztávnál rendelik meg a *Die Welt des Islams* című folyóiratot.⁸⁶

Tekintélyes tételt képviselnek a vételek sorában az Amerikában megjelenő hungarikumok. A legtöbb lapot közvetlenül a szerkesztőktől szerezte meg a könyvtár, majd 1907–1910-ig ERDŐS Miklós közvetítésével. Egy akta bizonyossága szerint a posta útján is próbált a könyvtár Amerikából vásárolni.

1894 februárjában levelet intézett a könyvtár igazgatósága az *Amerikai Nemzetőr* (New York), a *Szabadság* (Cleveland), a *Szövetségi Közlöny* (New York) és az *Oesterreichisch-Ungarische Zeitung* (New York) szerkesztőségéhez, melyben kéri, hogy számaikat lehetőleg visszamenőleg is küldjék meg. Ha másképp nem volna lehetséges, ottani előfizetőktől is megvásárolná, bár az erre a célra fordítható pénze nem sok.⁸⁷ Ugyanígyen kéréssel fordul a könyvtár 1897-ben РОТН Н.

83. OSZK irattár 747/1899.

84. OSZK irattár 310/1909.

LAPPERT Antalnak még két rendelést adott a könyvtár:

OSZK irattár 267/1902, 273/1906.

85. OSZK irattár 364/1896.

86. OSZK irattár 341/1913.

87. OSZK irattár 143/1894.

Ignáchoz, a *Clevelandi Magyar Rekorder* szerkesztőjéhez⁸⁸ és a New York-ban megjelenő *Amerikai Képes Lapok* kiadójához,⁸⁹ 1904-ben pedig a *Pitty-Palatty* című újság szerkesztőségétől kérte a lap visszamenőleges megküldését (New York).⁹⁰ 1906-ban RÓTH Gyulától, a New York-i Magyar Egylet elnökétől kapott a könyvtár ígéretet, hogy minden magyar vonatkozású nyomtatványt, az aprónyomtatványokat is megküldi a vételár átutalása mellett⁹¹, de az ígéret valóra-váltásának semmi nyoma nincs.

1910 elején fordul a könyvtár a postához:

„... Felkérem a tek. Hírlaposztályt: szíveskedjék tudósítani, hogy vajjon elfogadja-e az itt mellékelt jegyzékben felsorolt amerikai magyar hírlapok előfizetését? Bp. 1910. febr. 11.”

A posta vállalja a megbizatást:

„... az Amerikai lapok kiadóhivatalai a már megjelent példányokat csak azon esetben pótolják, ha a rendelkezésre álló készletük azt megengedi. Az esetleg meg nem szerezhető példányokért kárpótlás nem adatik. A megrendelés mindenkor a folyó év Január 1-ével kezdődik. 1910. május 25.”⁹²

1907-ben lép a könyvtár kapcsolatba ERDŐS Miklóssal (Philadelphia Pa. 1428 Franklin str.), akit megbíz, hogy keressen ügynökséget, amely vállalja a lapok beszerzését és elküldését, vagy, ha ilyet nem talál, vállalja maga a közvetítést. ERDŐS Miklós válaszában jelzi, hogy ügynökséget nem talált, így maga intézi az előfizetéseket sok ügyel-bajjal. A lapokat egy csomagban fogja megküldeni a minden kedden induló postával. Az előfizetési összeget előre, a postaköltségeket utólag kéri.

Áprilisban érkezett az első csomag a következő tartalommal:

Amerikai Magyar Reformátusok Lapja (Pittsburg) 7. sz.

A Bevándorló (New York) 21–28. sz.

Magyar Köztársaság (Philadelphia) 11–13. sz.

Magyar Zászló (Pittsburg) 7, 9, 10. sz.

Új Világ (New York) 5–6. sz.

Az öt lap évi előfizetési árát, 7,50 dollárt a könyvtár azonnal postázza és felhívja ERDŐS Miklós figyelmét arra, hogy lehetőleg teljes sorozatokat küldjön és fizesse elő még a *Magyar Napilapot* (Cleveland), a *Magyarok Vasárnapját* és a *Szabadságot* is.⁹³

1908-ban a következő levél érkezett ERDŐS Miklóstól:⁹⁴

„Sok baj van ezen lapokkal 2 lapot elő fizettem amelyet az ügynök be sem szolgáltatott a lap halva született. Úgy van a Zsidók című folyó irattal is. A pénzt nem tudom vissza kapni, miután nincs miből vissza téríteni. Ha egy szám hiányzik a reclamálásra rendszeren

88. OSZK irattár 195/1897.

Ugyanebben az évben az *Amerikai Nemzetőr* és az *Amerikai Népszava* elmaradt példányait reklamálják. (OSZK irattár 353/1897, 354/1897.)

89. OSZK irattár 364/1897.

90. OSZK irattár 202/1904.

91. OSZK irattár 175/1906.

92. OSZK irattár 149/1910.

93. Az egész levelezés egy szám alatt: OSZK irattár 39/1907.

94. Az egész levelezés egy szám alatt: OSZK irattár 74/1908.

az a válasz, hogy elküldötték a postán keressem és nem egyszer egész rongyosan piszkosan kapom vissza után járás után. Egyszóval nagyon is amerikai ízű. Szívesen vállalkozom azért a jövőben is, miután tudom, hogy önöknek még nagyobb kellemetlenséget okozna a nagy távolság miatt és, ha a szállítás után ezentúl valami hiányzik kérem egy levelező lapon értesíteni... A lapokat óhajtom a jövőben minden 2 hétben küldeni, hogy időm legyen a hiányzókat pótolni, és minden 2-ik hónapban küldöm kimutatásom a kiadásokról. ...”

A levélhez mellékel egy kimutatást az Egyesült Államokban megjelenő magyar, német és szlovák lapokról:

„Magyar Napilap	} Clevelandban	3,— napilap
Magyar Hírmondó		2,— heti
Szabadság		4,— napi
Dongó		1,— heti élezcslap
Magyarok Vasárnapja		1,50 heti
Die Neue Heimath		1,— heti
Órállás Philadelphíában	} New York	2,— heti
Amerikai Magyar Népszava		3,— napi
Népakarat		2,— szocialista heti
Bevándorló		2,50 2 × egy héten
Heti Szemle		1,50 heti
Magyar Zászló Pittsburgban		1,50 heti
Köztársaság — Újvilág Trentonban		1,50 heti
Ref. Lapok Bridgeport		1,50 heti
Canadai Magyarság Winnipeg		1,50 heti
Deutsch—Ungarische Bote Cincinnati		1,— heti
Slovensky Novini Harleton	2,— heti	
Örömhír		—,50 havi”

A könyvtár válaszlevelében kéri a felsorolt újságok megrendelését — az *Amerikai Magyar Népszavát, Hetiszemlét, Órállást és Örömhírt* kivéve.⁹⁵

1908 végén csökken a beküldött lapok száma, mert ERDŐS Miklós jelzi, hogy beteg⁹⁶, majd, hogy csak decemberig vállalja a megbizatást. A könyvtár újból felveti az ügynökség kérdését⁹⁷, de 1909-ben ERDŐS újra küldi az újságokat⁹⁸ 1910 januárjáig, amikor betegsége miatt visszatér Magyarországra.⁹⁹

Erdős Miklós működése biztosította a könyvtár számára, hogy — ha nem is hiány nélkül — mégis hozzájutott a nagyobb amerikai magyar lapokhoz. Nyilvánvalóvá vált, hogy nem lehet az egyes szerkesztőségekkel folytatott levelezés útján megoldani a beszerzést, csak Amerikában élő személy tudja ellátni ezt a feladatot. Ekkor írta a *Magyar Könyvszemlében* KOLLÁNYI azt a cikket, melyre FELEKY Károly levele érkezett (l. ajándék).

Szólni kell még a környező országokból történt vásárlásokról. A részletes tárgyalás előtt következzen itt egy 1913-ban kelt jelentés, mely összefoglalja kapcsolataink lényegét a balkáni államokkal:

„Mélt. Ig. Úr! A nmélt. minister úrnak 3616. eln. sz. a. a balkáni államokkal leendő szorosabb tudományos kapcsolat létesítése tárgyában Méltóságodhoz intézett bizalmas rendeletére az Orsz. Sz.-Kt. részéről szerencsém van a következőket jelenteni.

Könyvtárunknak régi törekvése, hogy a délszláv népekre, tartományokra és államokra és általában a Balkán egész területére vonatkozó irodalomnak jelentősebb termékeit lehető

95. OSZK irattár 254/1908.

96. OSZK irattár 471/1908.

97. OSZK irattár 626/1908.

98. OSZK irattár 109/1909.

99. OSZK irattár 127/1910.

teljes sorozatban megszerezze. Hisz' e terület úgy a régi magyar érdekszféra, mint a történelmi események sorozata által s a nyelvészet, és a folklór szempontjából is bennünket közelebből érdekel, úgyhogy a Balkánra és az ott lakó népekre vonatkozó irodalom nagy része tágabb értelemben vett hungaricumnak tekinthető. Ez irányban való törekvésünk eredménnyel is járt, amennyiben sikerült oly gyűjteményt létrehozni, mely az idevágó irodalom legnevezetesebb termékeit ritka teljes sorozatban foglalja magában.

Így figyelmünk mindenek előtt kiterjedt a horvát irodalom termékeire, melyekkel évek óta nagymértékben egészítettük ki könyvtárunknak e téren észlelhető hiányait. Személyes érintkezésben vagyunk a horvát tudományos irodalom, különösen a történetírás kiváló képviselőivel, így pl. Bojnisić, Sisić, Sufflay stb. urakkal, állandó összeköttetésünk van Mirko Breyer zágrábi könyvtárossal ki részünkre a horvát irodalomnak sok termékét szállította.

Dalmáciát illetőleg megszerzünk minden jelentősebb munkát, mely e tartományról szól az elvből indulván ki, hogy Dalmácia történelmi jogon a magyar szent koronához tartozó terület s így a reá vonatkozó irodalom hungaricumnak tekintendő. Állandó összeköttetésünk van zárai és ragusai könyvkiadókkal.

Szerbiával nincs állandó tudományos kapcsolatunk, azonban a szerb irodalom termékei, melyek régebben nagy mértékben a budai egyetemi nyomdában, újabban pedig Újvidéken és egyéb délvidéki városok nyomdáiban készülnek, gazdag sorozatban vannak meg könyvtárunkban s e sorozat évről-évre gyarapodik. Állandó megbízottunk Kosztonosits Péter újvidéki lapszerkesztő, aki folytonosan felkeres újabb és újabb ajánlataival.

Bulgáriát illetőleg szorosabb a kapcsolat. Melich János cz. egyet. rk. tanár, muz. ig. ör, a szláv nyelvek és irodalmak kitűnő ismerője, évekkel ezelőtt beutazta Bulgáriát és az ottani tudományos körökkel állandó kapcsolatot létesített. Szófiában állandó könyvtáruzi megbízottunk van, A. Besense, akitől a bolgár tudományos irodalom legnevezetesebb termékeit máris megszereztük.

Romániában az onnét való közvetlen könyvszállítás nehézségei miatt állandó könyvtáruzi megbízottunk nincsen, mindazonáltal a román tudományos, elsősorban nyelvészeti, néprajzi, bibliográfiai és főleg történelmi irodalomnak legkiválóbb alkotásai megvannak könyvtárunkban. Személyes érintkezési kapcsolatot romániai tudósokkal létesíteni nem sikerült, aminek nem mi vagyunk az okai. Ami a hazai földön megjelent román irodalmat illeti kezdve a XVI. század könyvritkaságaitól oly gazdag sorozatunk van ezekből, ami ritkítja párfját. Ezeknek sorozata egyre bővül, mert Karánsebesen és Besztercén állandó szállítóink vannak.

Montenegróval, Albániával ez időszerint nincs tudományos összeköttetésünk.

Bosznia és Hercegovinára vonatkozólag szoros a kapcsolat, amit főleg és elsősorban Thallóczy Lajos v. b. t. cs. és kir. osztályfőnök Úrnak, könyvtárunk régi jóakarójának köszönhetünk. A hivatalos kiadványokat állandóan kapjuk, ezeken kívül alig jelenik meg mű az anektált tartományok területén, amely tudományos tekintetből számottevő lenne.

Görögországgal semmiféle kapcsolatunk nincsen. E terület különben is tudományos és egyéb érdekkörünkön kívül esik.

Egyike a közel jövő legfontosabb feladatainak tudományos kapcsolatot és állandó összeköttetést létesíteni Törökország és könyvtárunk között. Könyvtárunk rendkívül szegény török nyelvű tudományos művekben; amíg dr. Karácson Imre, ez a ritka nagyérdemű önzetlen lelkesedéstől áthatott férfiú, életben volt, ki élete feladatául a konstantinápolyi gyűjteményekben őrzött magyar vonatkozású anyag felkutatását tűzte ki, megvolt közöttünk a legszorosabb tudományos kapcsolat, kinek újból való létesítéséről és hasonló szakferfiú kiszemeléséről, esetleg kiképzéséről gondoskodni a jövő feladata.

Összefoglalva az elmondottakat, kitetszik azokból, hogy a fennálló viszonyok és a lehetőségek határai között könyvtárunk már évek hosszú sora óta törekedett kapcsolatot létesíteni a tudományos érdekkörünkbe tartozó déli és délkeleti országokkal és tartományokkal, és eredményesen fejlesztette gyűjteményét e területre vonatkozó irodalmi termékekkel. E terület tudományos körei, úgy egyes kutató, mint keresések által eddig is nagy mértékben vették igénybe gyűjteményeinket. Hogy a balkáni területre vonatkozó irodalom még teljesebb sorozatban legyen nálunk képviselve, ennek ez idő szerint csak pénzügyi akadályok állják útját. Kiküldetések, helyszíni tanulmányos és személyes érintkezések e kapcsolatot szorosabbá fogják fűzni és a könyvtári dotáció megfelelő emelése abba a kedvező helyzetbe fogja juttatni a könyvtárat, hogy idevágó gyűjteményét még teljesebbé teheti.¹⁰⁰

Sok hozzáfűznivaló a felterjesztéshez nincs, inkább a vásárlásokat ismertetjük, Leginkább román nyelvű anyagot vett a könyvtár a tárgyalt időszakban. Több ízben vásárolt Micu EMLIÁN lelkésztől (Kécsa, Torontál vm. via Zsombolya) román lapokat, pl. 1903-ban az *Albina* című Bukarestben megjelent lap néhány évfolyamát.¹⁰¹ A Micu EMLIÁNNal folytatott hosszas levelezés ismertetése felesleges, mert többnyire a túl magasan megszabott vételárakkal és a hírlapok kiválogatásával foglalkoznak a levelek.¹⁰²

1906-ban és 1908-ban is vásároltak román lapokat DAMIAN Vazul karánsebesi könyvekereskedőtől¹⁰³ és GHERGA István lugosi tanítótól.¹⁰⁴

1912-ben a fentebb idézett felterjesztésben is szereplő Mirko BREYER zágrábi könyvekereskedőtől vásárolta a könyvtár a *Zapisnici* 1887–1892., a *Danica Ilirska* 1866. és a *Nase Doba* 1886. évfolyamait stb.¹⁰⁵

A könyvtár vásárlásainak, bel- és külföldi kapcsolatainak vázlatos áttekintése ékes bizonyítékul szolgálhat a könyvtár állománygyarapítási politikájának helyessége mellett. A bevezetőben ismertetett költségvetési tervezetek reális törekvéseket fogalmaztak meg, s a tényleges vásárlások adatai mutatják, hogy ezek az elképzelések a nagyon is kevés dotáció ellenére is fokozatosan valóra váltak, ha nem is olyan mértékben, ahogy ez kívánatos lett volna.

A kiegészítésül szolgáló szórványszámok vásárlását a meglévő anyag hiányai szabták meg, a könyvtár feladata ebben az esetben a források felkutatása és az elfogadható vételár megállapítása volt. A külföldi újságok és szakfolyóiratok kiválasztását döntően befolyásolta a rendelkezésre álló pénz összege. Nemcsak a könyvtári vezetés hibája tehát, hogy a vételek nem merítették ki a korabeli szakirodalom kínálatát. A megvásárolt szakfolyóiratok többsége a könyvtár-tudomány körébe tartozik és majdnem kizárólag a német nyelvterületről való. Ennek magyarázata egyszerű, hiszen a magyar könyvtárak akkoriban a német könyvtárak gyakorlatát követték. Sajnálatos, hogy ezáltal az amerikai könyv- és folyóiratkiadás termékeiről csak közvetve tudtak informálódni, pedig Amerikában jelent meg ekkoriban a legtöbb magyar vonatkozású periodika.

Áttétel

Jelentőségében és mennyiségében is kisebb, de mégsem maradhat említés nélkül az az anyag, amit más intézmények tettek át a Hírlaptárba. Ezen a módon — természetesen — mindig inkurrens periodikákkal gyarapodott a könyvtár, hiszen az átengedő intézmény csak akkor adta át az újságokat és folyóiratokat, ha neki azokra már nem volt szüksége. Másik jellemzője az átadásoknak az is, hogy — használt anyagról lévén szó — a rendelkezésre bocsátott sorozatok rendszerint nem voltak teljesek.

A tárgyalt időszakból négy adatunk van áttétel útján történt állománygyarapodásra, bár erre ennél bizonyára többször is sor került. (A könyvtár más

101. OSZK irattár 131/1903.

102. OSZK irattár 175, 191, 223, 244/1903., 362/1905., 16, 69/1906.

103. OSZK irattár 479/1906, 89/1908.

(1908-ban: *Lucefarul, Dreptatea, Albina Carpatilor* szórványszámai.)

104. OSZK irattár 867/1910.

105. OSZK irattár 68/1912.

osztályairól történt áthelyezés csak egy-egy kötet gyarapodást jelentett, s így elhanyagolható.)

A Szarajevóban megjelenő *Sarajevu* című negyedéves folyóiratot a kultusz-minisztérium küldte rendszeresen 1889-től kezdve.¹⁰⁶

Sok újságot kapott a könyvtár 1898-tól a Nemzeti Kaszinótól: *Neue Freie Presse*, *Fremdenblatt*, *Reichswehr*, *Kölnische Zeitung*, *Journal des Débats*, *Le Temps*, *Daily News*, *Novoje Vremja*. FEJÉRPATAKY írja a Nemzeti Kaszinótól áttett újságokról, hogy féléves csomagokban kapja a Hírlaptár ezeket, de teljeségükért nem vállal a Kaszinó felelősséget. Ezért javasolja, hogy az Országos Kaszinótól is be kellene kérni a használt hírlapokat, a két sorozat talán kiegészíti egymást.¹⁰⁷ A javaslat meghallgatásra talált, mert a következő évtől, tehát 1899-től már az Országos Kaszinó is küld anyagot, mégpedig a következőket: *Fremdenblatt*, *Das Vaterland*, *Le Temps*, *Allgemeine Zeitung*, *Agramer Tagblatt*, *Bosnische Post*, *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*. Ezeket a hírlapokat minden hó elején havi csomagokban kapta a könyvtár.¹⁰⁸ Minthogy a címek csak részben egyeznek, érthető, hogy ezek a sorozatok ma is hiányosak és csonkák a Hírlaptárban.

1911-ben a Fővárosi Könyvtár ajánlott fel néhány Amerikában megjelent magyar lapot: *Népakarat*, *Testvériség*, *Előre*. Az ajánlatot köszönettel fogadta a könyvtár.¹⁰⁹

Tervek külföldi cserekapcsolatok létesítésére

Végezetül egy ügyirat kapcsán meg kell említeni az állománygyarapításnak azt a módját, mely napjainkban a beszerzések nagy részének forrása, amelynek azonban a Hírlaptár történetének első éveiben még csak a gondolata merült fel: ez a csere.

Az ügyirat szövege a következő:

„A Nagymélt. Ministerium . . . leiratára a belgiumi intézetekkel megkötendő csereviszony ügyében van szerencsém tisztelettel a következőket jelenteni Méltóságodnak: Könyvtárunk tudvalevőleg elsősorban Hungaricákat és magyar vonatkozású műveket gyűjt. Idegen nyelvű és nem magyar vonatkozású folyóiratokkal és kiadványokkal való nagyobb szabású csereviszony létesítése tehát meghaladná könyvtárunk kimondott és eddig követett célját és föladatát. De ilyen nagyobb tömegű, bennünket közelebbről nem érdeklő idegen kiadvány és folyóirat földolgozása, sőt ezidőszert elhelyezése is nagy nehézségekbe ütköznék. Ezeket a szempontokat gondos mérlegelés tárgyává téve nem tartom célirányosnak, hogy a mellékelt jegyzékben felsorolt intézetekkel vagy azok egyrészével legalább ezidőszert csereviszonyba lépjünk.

Nyomban hozzá kell azonban tennem, hogy ez intézetek között van néhány olyan is (pld. Bibliotheque Royale de Belgique, Société des Bollandistes (!) etc.) melyekkel részünkről kívánatos a csere, ezekkel ily csereviszony létesítését tűztük ki . . .”¹¹⁰

A felterjesztéshez tartozó melléklet ezúttal is hiányzik, nem lehet tehát tudni, hogy milyen intézmények nevét tartalmazta.

Minthogy a tárgyalt időszakban a kötelempéldányok csak egy példányban

106. OSZK irattár 160/1889.

107. OSZK irattár 743/1898.

108. OSZK irattár 253/1899.

109. OSZK irattár 657/1911.

110. OSZK irattár 13/1913.

érkeztek a könyvtárba és a többes példányokat a könyvtárnak saját használatra is vásárlás útján kellett megszereznie olyan értelemben, ahogyan ma ezt a fogalmat használjuk, cseréről még nem is lehetett szó.

Az állománygyarapodás számadatai

Az előadottak kiegészítéséül ismertetjük a hírlaptári állomány gyarapodásának számszerű adatait:¹¹¹

Év	Évf.	Szám	Év	Évf.	Szám
1888	639	43 592	1904	1193	89 361
1889	653	41 725	1905	1134	89 817
1890	733	60 167	1906	1192	91 439
1891	765	46 752	1907	1269	144 912
1892	735	47 679	1908	1564	152 583
1893	824	56 977	1909	1324	94 210
1894	975	62 252	1910	1482	95 043
1895	909	56 937	1911	1417	100 772
1896	1044	66 241	1912	1350	108 877
1897	1080	74 829	1913	1272	117 918
1898	865	85 504			
1899	870	77 419			
1900	984	79 464			
1901	1013	82 388			
1902	1140	95 097			
1903	1139	88 755			

A táblázat mutatja, hogy a gyarapodás évről-évre nő. Ez a növekedés részben a kötelezpéldányok számának emelkedéséből adódik, de hozzájárul a más forrásból származó anyag mennyiségének emelkedése is. Míg a mennyiségi növekedés számokkal érzékeltethető (bár ezek a számok kétes értékűek az előbbieken elmondottak miatt), addig a tartalmi változást csak a növendéknaplók átvizsgálása után lehet lemérni. A gyarapítási módok tárgyalása során felsorolt számos cím képet ad arról, hogy a kötelezpéldányokon kívül hányféle és milyen természetű anyaggal gyarapodott a Hírlaptár az alapítást követő harminc év alatt.

History of Development of the Periodicals-Section in the Hungarian National Library (1884—1914)

K. ILLYÉS

The collection of newspapers and periodicals of the National Széchényi Library of Hungary was founded in 1884 under the guidance of József SZINNYEI Sen. (1830—1913), the greatest Hungarian bibliographer of his age. The holdings were collected from the contemporary libraries of the capital. Neither the periodicals nor newspapers preserved in great libraries had been complete up to that date and so an acquisition of the material, whether current or not, has been of major importance.

111. Az adatok SZINNYEI: *A hírlap-könyvtár* című cikkéből valók, az 1902. utáni évek számadatai a *Magyar Könyvszemlében* megjelent évi jelentésekből, az évfolyamatok a növendéknaplókból származnak.

As a rule the means for development has been the same as that of the National Library, i. e. copyright copies, purchase, presentation copies, removal from other collections and transferring the journals kept among the books.

Copyright copies have been the largest in number. The copyright act (1897) contained punishment for neglect of handing in. Both the increase of periodicals and requests were beyond the capabilities of those employed in the National Library of Periodicals. Increase, too, surpassed their working capacity and requests for copyright copies added to administration. Little attention was paid to development, the growth of holdings was registered according to different principles, views unfitted for recording periodicals. So it is not easy to get reliable data.

Presentations have played an important part. Benefactors, both individuals and public institutions, surrendered several copies, volumes. These presentation copies, volumes have served for the replacement of gaps, in case of periodicals published abroad, for separate units. Special attention has been paid to the periodicals and newspapers of Hungarians living abroad. In U. S. A. many volumes have been collected and transferred to our Library by Károly FELEKY.

Purchase is of minor importance until World War I. Due to insufficient subsidies foreign periodicals were preferred to Hungarian ones, the former of which representing political history, history of literature and library science. Foreign Hungarica works should be mentioned too.

Compared with the three above mentioned ways of development transferring and increase of periodicals by exchange reveal hardly any significance. The more so because for exchanging contemporary documents do not contain more than a mere proposal.

